

AHLAKÎ DEĞERLERİN ŞAHSİYET OLUŞUMUNA ETKİSİ

Hamdi KIZILER*

Özet

İnsan şahsiyeti, katılımla gelen özellikleriyle beraber yaşam süreci boyunca çeşitli faktörlerden etkilenecek oluşur. Ahlakî değerler, şahsiyet oluşumunda etkili olan önemli faktörlerden biridir. Bu sebeple insanın bebeklikten itibaren iyi, güzel, olumlu değerlerle yetiştirilmesi, birey ve toplumun barış, huzur ve mutluluğu için önemlidir. Varlıklar âleminin en mükemmel olan ve üstün özelliklerle donatılan insanı salt bir maddi varlık olarak düşünmek doğru değildir. Onun aynı zamanda bir içyapısının olduğunu, görünenin ötesinde bir “ben”e sahip olduğunu, psikik yönü ile dış faktörlerden etkilendiğini ve farklı tepkiler verdiğini de dikkate almak gerekir. Bunun için insanı manevî değerlerle donatmak ve böylece içyapısını rahatlatan tedbirler almak gerekir.

Anahtar Sözcükler: Ahlâk, değerler, şahsiyet, etki

Giriş

Ahlak (etik/değer), varlıklar âleminde sadece insan için var olan temel kavramlardan biridir. Çünkü insan, Yüce Yaratıcı tarafından içinde yaşadığımız bu evrende ‘en mükemmel biçimde yaratılan’ (Tîn, 4), ‘güzel mizaç ve kabiliyetler verilen’ (İsrâ, 70), ‘kendisine secde edilen’ (Bakara, 34; Hicr, 29; Sa’d, 72), ‘Allah’ın halifesi seçilen’ (Bakara, 30; En’am, 165) yegâne varlık olarak yaratılmıştır. Bu anlamda, “insan, mübarek ve kutsal bir varlıktır.” denilebilir. Bununla beraber insana özgürlük ve irade verilmiş ve kararlarında tercihler yapması sağlanmıştır. İnsanın bu yönü, onun zayıf ve aciz bir tarafının da olduğunu göstermektedir. Bu bilgilerden yola çıkarak insanın iki yönünün ortaya çıktığını söylemek mümkündür. Bunlardan birincisi, insanın mükemmel yönüdür. Yani onun manevî, ilahî, batınî ve hakiki niteliklere sahip olma yönüdür. İkincisi ise eksik yönüdür. Bu da maddî, bedenî, fânî ve haricî niteliğinden kaynaklanmaktadır (Öztürk, 1993, s.63; Karacoşkun, 2012, s.139 vd).

İnsan, değişik açılardan bakılabilecek kadar geniş ve pek çok farklı zıdları benliğinde toplayan komplike bir varlıktır. Bu nedenle birçok ilim disiplini tarafından farklı yönüyle ele alınmış ve öyle değerlendirilmiştir. Mesela antropoloji, biyoloji, psikoloji, felsefe, sanat gibi ilim disiplinleri, sadece kendi ilgi alanlarına göre insanı değerlendirmişlerdir. Oysa insan, maddi/bedeni özellikleri yanında ruhsal/manevî özellikleri de kendisinde birleştiren bir varlıktır. Manevî değerleri içinde barındıran

* Yrd. Doç. Dr.; Karabük Üniversitesi İlahiyat Fakültesi

din ise bütün bunlardan farklı olarak insanı tüm yönleriyle ele almıştır. Zira dine göre insan, cansızdan bitkiye, bitkiden hayvana, hayvandan insana doğru gelişen varlıklar âleminin zirvesinde bulunmaktadır (Hökekleli, 2011, s.195; Öztürk, 1993, s.58).

Bütün bunlardan yola çıkarak diyebiliriz ki insan, aklını ve düşüncesini kullanarak dışındaki objelere karşı ilgi duyabilen, görüp duyduğu şeylerden etkilenebilen, onlara alışabilen bir varlıktır. Bu anlamda çok faydalı olabileceği gibi çok zararlı olabilme özelliğine de sahiptir. Önemli olan insanın öncelikle kendisine, ailesine, çevresine ve topluma faydalı olması için onun olumlu yönünü geliştirmek ve canlı tutmaktır. Bu, aynı zamanda insanlığın mutluluk reçetesidir (Karacoşkun, 2012, s.153; Öztürk, 1993, s.68).

Ahlak, Arapça “huy, tabiat, karakter” anlamlarına gelen bir kelime olup insanların “iyi” veya “kötü” olarak nitelenmesine yol açan, insanların toplum içindeki eylemlerini ve birbiriyle olan ilişkilerini düzenlemek amacıyla başvurulan kurallar sistemidir. Etik ise toplumda yaşanmakta olan ahlak üzerine düşünme, onun kurallarını araştırma ve belirli sonuçlara ulaşma çabasıdır. Buna göre ahlak kavramı, etikten hem geniş kapsamlı hem de çok önce kullanılmıştır (Cevizci, 2002, 19).

Ahlak (moral) ve etik, etimolojik olarak birbirine paralel bir anlam taşırlar. Ancak yine de aralarında az da olsa bir farkın olduğu görülmektedir. Ahlakın yukarıdaki tanımından farklı olarak etik, daha çok ahlaklılık üzerine bir bilinç anlamına gelmektedir. Etiğin ortaya çıkmasından önce insanların hayatında ahlak kuralları vardı. Daha sonra ortaya çıkan etik, belli toplumlarda veya belli dönemlerde ortaya çıkmış ahlak kurallarıyla değil, ahlakın temelinin ne olduğu, farklı ahlak kuralları arasında seçim yapmamızı belirleyen ölçütlerin neler olabileceği gibi konularla ilgilenmiştir (Yazıcı, 2001, 129-130).

Ahlakî Değerlerin Kişilik/Şahsiyet Üzerinde Etkisi

Yaratılış bakımından mükemmel olan insanın gelişimi, doğuştan getirdiği özelliklerinin dışarıdan ve çevresel koşullarla etkileşmesiyle devam etmektedir. Yaşam boyunca süren bu süreçte her insanın fiziksel, ruhsal (manevî/ahlakî), zihinsel/bilişsel gelişimi meydana gelmekte ve sonuç itibarıyla her birey kendine özgü bir kişilik geliştirmektedir. Kişilik (şahsiyet), “her insanın kendine özgü davranış eğilimlerinin dinamik bir bütünü” (Güngör, 1995, 12) veya bir bireyin ayırt edici özelliği, kendine özgü yapısı, onu başkalarından ayıran temel belirti ve bireyin davranış biçimlerini belirleyen üstün ana özellik, öz yapı, seçiye şeklinde tanımlanmaktadır. İşte buna ‘kişilik/şahsiyet/karakter’ denmektedir.

İnsanlar fiziksel görünüşleri, ruhsal gelişmeleri, bilişsel yetenekleri, ahlakî değerleri açısından birbirlerine benzemedikleri gibi, gösterdikleri davranışlar açısından da birbirlerine benzemezler. Bu sebeple insanların istekleri, arzuları, duyguları ve bunları ifade etme biçimleri de farklı olmaktadır. Nitekim insanlardan bazıları başkalarına güven duyarken bazıları güven duymamakta, bazıları sabırlıyken bazıları sabırsız ve aceleci olmakta, bazıları utangaçken bazıları girişken özellikler sergileyebilmektedir. Bu farklı özelliklerin hepsi insanlar arasındaki kişilik farklılıklarının var olduğunu ortaya koymaktadır. İşte insanları birbirinden farklılaştıran özelliklerin top-

◆ Hamdi Kızılar

lamı da onların kişiliğini oluşturmaktadır (Karacoşkun, 2012, s.193 vd).

Kişilik gelişiminde etkili olan faktörler genel olarak kalıtım ve sosyal çevre şeklinde belirtilmektedir. Kalıtım faktörler, anne-babadan genetik geçişler yoluyla gelen kişilik özellikleri kapsayan faktörlerdir. Çevresel faktörler ise daha geniş bir alana dağılan ve davranışları etkileyen genetik olmayan bütün faktörleri kapsamaktadır. Çevresel faktörlerin başında aile, din, eğitim, kültür, akran ve arkadaş, iletişim araçları, ahlak, değerler, örf ve âdetler gelmektedir (Gürses, 2002, s.73; Adasal, 1977, s.877).

Kalıtım ve çevresel faktörleri birbirinden tamamen ayırmak oldukça zordur. Bu faktörlerin her birinin birey üzerindeki etkisinin farklılığı da kişiliği farklı düzey ve şekillerde etkilemektedir. Çünkü insanlar benzer koşullarda farklı davranışlar gösterebilmektedir (Güngör, 1995, 15).

İnsan, yaşamı boyunca bir kısım aşamalardan geçerek sürekli oluşan ve gelişen bir varlıktır. Bu anlamda insan hayatı bebeklik, çocukluk, gençlik, yetişkinlik, orta yaş ve yaşlılık diye gelişim devrelerine ayrılır. Bebeklik ve çocukluk devreleri, bu gelişimin ilk basamakları olması bakımından önemlidir. Çünkü gelişimin diğer devreleri bu aşamalarda şekillenir (Hökelekli, 2003, 251 vd.). İnsanın çocukluk döneminde gördüğü, duyduğu, öğrendiği her şey ileride bir model olarak karşısına çıkar. Bu sebeple çocuğun sevgi, saygı, merhamet, şefkat, iyilik, doğruluk, dürüstlük, cömertlik gibi değerlerin var olduğu ve yaşandığı bir ortamda yetişmesi son derece önemlidir. Çünkü bu değerler ileride onun kişiliğinin şekillenmesinde rol oynar. Değerler, evrendeki diğer varlıklar arasında insan için bir anlam ifade eder. Yeryüzünde değerlerden yoksun bir insanın olması düşünülemez. Değerlerin gücü ve etkisi de her insanın kişiliğine göre bir takım farklılıklar gösterebilir. Bütün bunlar, değerlerin insan kişiliği üzerinde etkili bir özelliğe sahip olduğunu göstermektedir (Hökelekli, 2003, 251 vd; Hökelekli, 2011, s.193 vd).

Şüphesiz insanı ele alırken onu salt bir maddi varlık olarak düşünmemek gerekir. Onun aynı zamanda bir içyapısının olduğunu, görünenin ötesinde bir "ben" e sahip olduğunu, psikik yönü ile dış faktörlerden etkilendiğini ve farklı tepkiler verdiğini de dikkate almak gerekir. Bunun için insanın eylemlerinden sorumlu olduğu unutulmamalıdır. Ayrıca insan evrensel ortak değerlerle donatılmalı ve böylece içyapısını rahatlatan tedbirler alınmalıdır. Bunun da ancak manevî duyguların güçlendirilmesiyle sağlanacağı gözden kaçırılmamalıdır.

İnsanın ruhsal, zihinsel ve ahlakî yönden sağlıklı olabilmesi için temel evrensel değerlere sahip olması ve bu değerleri benimseyerek davranışlarına yansıtması gerekir. Esasen hem birey hem de toplumun barış, huzur ve mutluluğu, ahlakî değerlerin varlığına ve yaşatılmasına bağlıdır. Zira toplumların sahip oldukları kültür ve medeniyeti oluşturan inanç, sanat, tarih, bilim, ahlak, din, dil gibi temel öğelerin her biri, bir değerdir. Değer, fert ve toplum için en geniş kapsamlı kavramların başında gelir. Değerleri insan ürettiği için insana ait bir kavram olma niteliği taşır. İçinde birçok farklı özellikler barındıran değerler, insanlık tarihi kadar bir geçmişe sahiptir. Öğrenilerek nesilden nesile aktarıldıkları için süreklidir.

Modern yaşantının insanlığa getirdiği olumsuzlukların başında, ahlakî değerlere gereken önemin verilmemesi gelmektedir. Bu sebeple günümüzün genç kuşakları âdeta içi boş, idealleri olmayan, zevkleri basit ve sıradan, geleceğe yönelik hayalleri ya çok kısa ya da hiç olmayan, sadece gününü düşünen, kendisini salt maddeden ibaret gören ve ancak bu yönünü tatmin etmeye çalışan, manevî değerlerden uzak, sorgulamayan, kendilerine söylenenleri ve verilenleri kabule meyilli, özgür düşünemeyen, bilgi ve kültür donanımı zayıf insan tipini çağrıştırmaktadır (Hökekleli, 2011, 265 vd).

Genç kuşakların birçok alanda yetersiz yetişmelerinde hepimizin payı olduğunu kabullenmemiz gerekir. Devlet, siyasî yönetimler, eğitimciler, ebeveynler ve vatandaş olarak hepimiz çocuklarımızı ihmal ettik. Günümüzün modern insanı tarafından genç nesiller, sadece bilgi yüklenmesi gereken bir “makine” olarak algılanmıştır. Gençlere gerekli-gereksiz bol bol bilgi yüklenmiştir. Yüklenen bilgiyi nerede, nasıl kullanacağı ve bunu yaparken ortaya koyduğu eylemlerinden sorumlu olacağı yeterince öğretilmemiştir. Daha doğrusu bu çağın insanı, “insan” yetiştirmeyi ihmal etmiştir. Hatta insanı unutmuştur (Bolay, 2007, s.56 vd).

Günümüzde yatırımın, geleceğin ve eğitimin hedefine insan konmamıştır. İnsan sadece bir “obje” olarak görülmüştür. Yetiştirilmek istenen işte bu “obje” olmuştur. Objenin arkasındaki değer, güç, potansiyel görülmemiştir. Genç nesiller âdeta “yarış atları” gibi görülmüştür. Bilinçaltında hedefe ulaşılması gereken insan olarak, yarışı kazanan öğrenimli varlıklar yetiştirilmeye çalışılmıştır. Geleceğin emanet edileceği genç nesillere ahlakî değerler yeterince verilmediği gibi bu değerlerin önemi de kavratılmamıştır. Onlara “Ahlakî değerler bozulursa ne olur?”, “Ahlakî değerlerin bittiği yerde neler ortaya çıkar?” gibi önemli ve etkili sorumluluk bilinci verilmemiştir. Ahlakî değerlerin erozyona uğradığı ve yaşanmadığı durumlarda tükenmişliğin sonuna gelineceği izah edilememiştir. “Bozuk tuz”un ne ile tuzlanacağı sorusu ya göz ardı edilmiş ya da görmemezlikten gelinmiştir (Kızılar ve diğerleri, 2006, 80 vd; Hökekleli, 2011, s.157, 265).

Günümüzde insana sunulan değerler, maalesef onu yeterince mutlu etmemiştir. Aksine birçok sıkıntıyla beraber huzursuzluk, dert, keder, açlık, sefalet, savaş, ölüm, sömürü, ahlaksızlık gibi olumsuzluklar getirmiştir. Bunun en önemli nedenlerin başında, modernizmin insanlığa kendi değerlerini sunması gelmektedir. Çünkü modernizm, insanın “insanlık” yönünü göz önüne almadan, onu sadece bir “obje” şeklinde algılayarak hareket etmiştir. Zira modernizmin insan algısı, sadece onun maddî yönüyle ilgili olmuştur. Modernizm, insanın manevî yönünü hiç dikkate almamıştır (Bolay, 2007, s.56 vd; Hökekleli, 2011, s.265).

Çağımızda insanın madde ile olan ilişkisi ön plana çıkarılmıştır. İnsan hayatına yön veren ve üstün tutulan değerler artık zayıflamış, arka plana itilmiştir. İnsan âdeta bir “tüketim makinesi” olarak görülmüştür. İnsanı insan yapan özellikler; bireyselliğe, bencilliğe ve maddî ihtiyaçlarına indirgenmiştir (Bozkurt, 2000, s.176). Bu yeni düzende ahlak, moral, etik, vicdan, kutsal, maneviyat, din, gelenek gibi değerler gerektiği kadar yer almamıştır. İnsanlık; savaş, sömürü ve ekonomik rekabet ile günümüz dünyasında mutluluğu elde edememiştir. Tek başına ekonomik, bilimsel

◆ Hamdi Kızılar

ve teknolojik gelişme ve ilerlemeler, insanlığın barışı ve mutluluğu için yeterli olamamıştır. Bu sebeple günümüzde birey ve toplumların giderek sevgiden uzaklaştığını, sorunlar yumağı haline geldiğini, şiddet içeren eylemlere doğru meylettğini, iyilik, güzellik, doğruluk, hoşgörü, tahammül, sabır gibi duygulardan soğuduğunu söylemek mümkündür. Özellikle gençler bir “kimlik bocalaması ya da bunalımı” sürecini yaşamaktadır. Kendini tanıma ve tanımlama, toplumdaki rolünü ve hayattaki amacını belirleme konusunda gençlerin bir kısım sıkıntı ve arayış içinde oldukları gözlemlenmektedir (Kağıtçıbaşı, 1973, s.17; Bilgin, 1994, s.68).

Çocuklarımız ve gençlerimiz, bizden kaçmaktadır. Dahası her şeyden kaçmaktadır. Hiçbir şeyle yüzleşmek, görüşmek, ilgi ve ilişki kurmak istememektedir. Bencil, egoist, dar görüşlü, sığ mantıklı, sorumsuz, görevsiz, ilkesiz, etkisiz, yetkisiz vs olmak istemektedir. Bu tablodan memnun olacak bir anne-baba, aile, mahalle, okul ve toplum düşünülemez. Bunun pratik ve kalıcı bir çaresi olarak değerlerin gündeme getirilmesi gerekmektedir. İnsana dönmek, öze dönmek, benliğe, kişiliğe, şahsiyete kavuşmak için manevî ve ahlakî değerlere sahip olmak gerekmektedir. İşte değerleri bununu için gündeme almak zorunluluk arz etmektedir.

Günümüz insanının değerleri değersizleştiği, ahlakı ahlaksızlaştırdığı bir noktada kurtulmanın çaresi var mıdır? Varsa nasıl?

Bunun için öncelikle “ahlak” ile vasıflandırdığımız insanı ve ahlakı bilmek ve tanımak gerekir. O halde ahlakın kaynağı nedir ki insan için önemli olmaktadır? Ya da ahlakı insan için önemli kılan şey nedir?

Ahlak üzerine çalışmalar yapan bilim adamları, ahlakın nereden kaynaklandığı ve hangi alanlarla ilgilendiği konularında merak etmiştir. Kimileri ahlakın toplum tarafından ortaya konulduğu kanaatine varmıştır. Bunlara göre, zaman içinde toplumun “iyi” dediklerinin “iyi”, “kötü” dediklerinin de “kötü” olarak yerleşmiştir. Böylece bu tür değerler ahlak olarak toplumda yerini almıştır. Kimileri de ahlakın tamamen akıl ve akılcı deneyimden kaynaklandığını iddia etmiştir. Hatta ahlakın menfaatten kaynaklandığını söyleyenler bile olmuştur. Bu görüşlerin hepsi teori olarak sadece kitaplarda kalmış, toplumlar tarafından asla yaşanmamıştır (Şengün, 2007, 201 vd.).

Değerler oluşurken bir temele veya bir kaynağa gereksinim duyar. Hiçbir değer kendiliğinden var olmaz. Değerlerin oluşmasını etkileyen önemli ve güçlü faktörlerden biri de dindir. Dinden kaynaklanan ahlakî değerlerin en büyük koruyucusu, yüce ve aşkın “Allah inancı” ile buna bağlı olarak “ahirette hesap verme” duygusudur. Zira din sahip olduğu özellikler sebebiyle bireyin bağımlı olmasını sağlar. Başta Allah’a iman, kişinin kendinden üstün bir varlığa bağlanması esasına dayanır. Ahirette Allah’a yaptıklarının hesabını vereceğini düşünen kişi, içinde geliştirdiği vicdan duygusu ile alacağı ceza veya mükâfatı düşünerek kendini kontrol altına almayı başarır. Böylece birey, dini değerler çerçevesinde hareket etmeye başlar (Kula, 2002, s.58; Hökekleli, 2011, s.228).

Anne ve babaya iyilik yapmak, küçükleri sevmek, büyükleri saymak, muhtaçlara yardım etmek, çalışmak, okumak, araştırmak, üretmek, insanlara yararlı olmak, devlet ve millet malını korumak, konuk sever olmak, yalan söylememek, hır-

sızlık yapmamak, cana kıymamak gibi davranışlar, özünü dinden alan değerlerdir. Başka bir ifadeyle toplumlar genellikle dinlerin “iyi” dediklerine “iyi”, “kötü” dediklerine “kötü”, “doğru” dediklerine “doğru”, “yanlış” dediklerine “yanlış” demiştir. Üstelik bu değerleri hayatlarıyla bütünleştirerek bir kısmını ahlak, bir kısmını dinî hüküm olarak benimsemiştir (Saruhan, 2007, 237 vd.).

Söz gelimi din, hırsızlık yapmayı haram sayar, ahlak ise kötü ve çirkin kabul eder. Din; doğruluğu, dürüstlüğü, adaleti emreder, ahlak ise bu davranışların iyi ve güzel olduğunu belirtir. İnsanın var olduğu her yer ve zamanda din ile beraber ahlak da var olmuştur. Tarih boyunca dini yaşantısı olan birey ve toplumların aynı zamanda ahlak anlayışlarının olduğu da görülmüştür (Saruhan, 2007, 237 vd.).

Değerler, insanın söz ve eylemlerini iyi, güzel, doğru, yanlış, kötü şeklinde nitelendirme etkisine sahiptir. Örneğin, davranışlar “sevap-günah” diye nitelendirildiğinde dini değerleri ifade eder. Bunun gibi “iyi-kötü” ahlakî değerleri, “güzel-çirkin” de sanatsal değerleri ifade eder.

Değerlerin oluşmasında ailenin büyük payı vardır. Zira ahlakî değerlerin temeli ailede atılır (Çağlayan, 2005, 38). Çocuğun dünyayı anlamlandırma çabası içerisinde çevresinde gördüğü etkiler önemlidir. Çocuğun en yakın çevresi ailesi olduğuna göre sevgi, saygı, merhamet, iyilik, doğruluk, hoşgörü gibi birçok değeri ailesinde görüp öğrenir. Bunun yanında insanların doğuştan sahip oldukları özellikler ile sosyal çevrenin de değerlerin oluşumunda rol oynadığını unutmamak gerekir.

Değerler zamanla toplumun bütün bireyleri tarafından benimsenerek kabul görür. Bu sebeple toplumun barış, huzur ve güven içinde yaşaması bakımından değerlerin büyük önemi vardır. Değerler, toplumu ayakta tutma ve bireylerini birbirine bağlama özelliğine sahiptir. İnsanlar toplumdaki değerlere göre davranışlarına yön verir. Bundan dolayı birlik, beraberlik, dostluk, kardeşlik içinde yaşamak için toplumun değerlerine karşı saygılı olmak gerekir.

Değerlerin yozlaştığı fert ve toplumda psiko-sosyal hayat, ekonomik düzen, hukuk kuralları, adalet duygusu, verimli ve faydacı eğitim, iş ve meslek hayatı vs. gibi değer ve alanların hepsi etkilenir ve zarar görür. Değerlerin olmadığı yerde kaos, düzenbazlık, anarşi, şiddet, yanlış eğilimler, ahlsızlıklar, kötülük vs ortalığa hakim olur.

Din, insana Allah’ a karşı görev ve sorumluluklarını hatırlatır, yalanın, hırsızlığın, cana kıymanın, hilenin, dolandırıcılığın kötü davranışlar olduğunu bildirir. Ahlaklı ve erdemli yaşamın gereğini, sevgiyi, saygıyı, barışı, hoş görüyü, adaleti, merhameti, şefkati, iffeti, doğruluğu, dürüstlüğü, alçak gönüllülüğü öğretir. Bütün bu değerleri bilen ve hayatında yer veren insanın kişiliği olgun ve sağlam olur. Küçük yaşlardan itibaren bu gibi ahlakî değerlere önem veren insan, güçlü bir kişilik kazanır (Kula, 2002, s.56). Kişiliği olgun, sağlam ve güçlü olan insan başkalarına zarar vermez, içinde yaşadığı çevreye uyum sağlar, çalışıp üretmeyi sever. Milli ve manevî değerlere bağlı kalarak kendisine, ailesine ve toplumuna yararlı bir insan olmaya çaba harcar.

Din, insanla birlikte doğmuş ve onunla birlikte devam eden bir kurumdur. Dün olduğu gibi bugün de insanları ve insan eylemlerini etkileyip yönlendiren kuv-

◆ Hamdi Kızılar

vetlerin başında gelir (Başgil, 1998, 32). Bu sebeple değerlerin belirleyicisi ve gündelik yaşamın yol göstericisi rolünü inanç kavramıyla açıklar. Dinin kurallarını insanlara ulaştırıp anlatmak üzere Allah tarafından gönderilen peygamberler, genel olarak toplumların ahlakî değerleri ve inançları bozulduğu zamanlarda gönderilmiştir. Bütün peygamberlerin insanlığa çağrısı, ahlakî değerleri öğretmeye yönelik olmuştur. Bu nedenle peygamberler ilk tebliğlerine tevhidin yanı sıra değerleri öğretmekle başlamışlar, insanlığa barış ve huzur dolu bir hayat planı sunmuşlardır. Hepsi de adaletin, doğruluğun, merhametin, yardımseverliğin, insanlara faydalı olmanın vb. “iyi”; haksızlığın, hırsızlığın, yalan söylemenin, adam öldürmenin, zulmün vb. “kötü” olduğunu anlatarak buldukları toplumu ıslah etmeye çalışmıştır (Özbek, 1991, 105).

Din, insanın kendisini sıkı bir şekilde denetim altında tutmasını, düzeltmesini ve olgun bir düzeye getirmesini öngörür. Buna bağlı olarak da ahlakî değerler, insanın hem doğru ve erdemli davranışta bulunma yeteneğini geliştirir hem de dengeli ve sağlıklı bir kişilik kazanmasını sağlar. Böylece insanın kişisel gelişimini ve ahlakî olgunluğa erişmesini sağlamayı amaçlar (Şengün, 2007, 210).

Ahlakî değerlerin en çok etkilendiği ve yakın ilişkide olduğu sistem, din olgusudur. Nurettin Topçu, dini ahlaktan, ahlakı da dinden ayırmanın insanın iç dünyasını kendisinden ayırmakla aynı anlama geleceğini söylemektedir. Ona göre ahlak, dini olgunluktan başka bir şey değildir. Zira ahlak, hayvansal yaşamdan insani hayata yükselten bir değerdir. Ahlak ve din, içte derinleşme yoluyla sonsuzluğa yönelme ve ruhun kurtuluş ve huzuru arama yöntemidir. Topçu, din ve ahlakın ilk insanla birlikte ortaya çıktığını, her ne kadar ahlak ayrı bir bilim haline gelse de dayandığı kutsallık bakımından dine sıkı bir şekilde bağlı olduğunu belirtmektedir. Ahlak ve din, insan ruhunda aynı kaynaktan beslenmektedir. İkisi de niyete ve samimiyete önem verir (Topçu, 1983, 82).

Ahlakî değerlerin kabul ettiği üç temel problem olan “En yüksek iyi nedir?”, “Doğru davranışın ölçüsü nedir?”, “İnsanın irade özgürlüğü var mıdır?” soruları, aynı zamanda dinin de temel konularıdır. Ahlakî ve dinî değerlerin her ikisini yaşayıp uygulayan insandır. İnsan, tarih boyunca din ve ahlakla iç içe yaşamıştır. Din ve ahlak, insanı insan yapan temel değerleri belirler. Her ikisi de insanın huy ve davranışlarıyla ilgilidir. İnsanı iyi ve güzel huylu olmaya yönlendirip mutlu olmasını hedefler. Birey ve toplumun barış, huzur ve mutluluk içinde yaşamaları için temel ve evrensel değerler konusunda tam bir uyum içindedir. Ahlakî değerler, dinle bütünleştikleri ölçüde birey ve toplumda etkinlik kazanır (Saruhan, 2007, 237 vd.).

Dine inanan ve bağlanan kişi, düşünce ve davranışlarında iman ve değerleri bir bütün olarak yaşar. Din, ahlakî bir yaşayışı hedef alır, fakat ahlakın dine bağlılığı zorunlu değildir. Sosyal ya da daha başka sebeplerle dinsiz ve ateist kimselerin de bir tür ahlakî değerler anlayışına sahip oldukları görülür. Ancak dini inanç, ahlak için psikolojik bir faktördür. Allah'ın varlığına inanma, değerlerin öngördüğü davranışları hayata yansıtmak için motive edici bir unsur olarak kabul edilmiştir (Hökelekli, 2003, 103).

Ahlakî değerler de din gibi insanın güvenliğini, barışını, huzur ve mutluluğunu gaye edinin insanın kötü huylardan arındırılmasını ve olgunluğa kavuşturulmasını hedefler. Peygamberler aynı zamanda büyük ahlakçı ve iyi bir modeldir. Çünkü ahlakî değerlerin geniş halk kitlelerine yayılması, peygamberlerin sergiledikleri erdemli ve model davranışları sayesinde gerçekleşebilmiştir. Din, insanın Allah ve insanla olan ilişkisini belirlerken ahlak, insanın insanlarla olan ilişkisini düzenler (Karaman, 2000, s.31; Saruhan, 2007, 239).

Ahlakî Değerlere Duyulan İhtiyaç

Akıl ve irade sahibi mükemmel varlık insanın olduğu her zaman ve mekanda değerlere ihtiyaç duyulmuştur. Zira değerler, birey ve toplum için “olmazsa olmaz” şartlar arasında kabul edilmiştir. Din, hukuk ve ahlakî değerlerin olmadığı bir yerde, insanların bir arada barış içinde yaşayıp mutlu ve huzurlu bir toplum oluşturmaları mümkün değildir. Toplum içinde “neyin iyi, neyin kötü” olduğu hakkında ortak bir anlayış bulunmazsa insanlar arasında düzen, istikrar, sükûnet, huzur yerine kargaşa hüküm sürer.

Varlıklar arasında sadece insan davranışlarının ahlakî değerlendirmelere konu olmasının görünen iki sebebi vardır. Bunlardan birincisi, insanın “iyi” ile “kötü”yü ayırt edebilecek bir zihin yapısına sahip olması, ikincisi ise insanların bir arada toplum halinde yaşamaları gerçeğidir. Kısaca evrendeki diğer varlıklara göre daha kozmik olan insan, akıllı ve irade sahibi olduğu için ahlakî değerlendirmelere yani ahlaklı olup olmadığı ölçüsüne konu olmuştur (Kılıç, 2007, 187). Erol Güngör’e göre hayvanların yapıp etmeleri, dile getirilen birinci sebepten dolayı ahlakî değerlendirmeye konu olmaz. Çünkü onların zekaları “iyi” ve “kötü” hareket kavramlarının doğmasına, üstelik bu davranışların mükafat ve ceza ile karşılanabilmesi için bir sosyal düzenin kurulmasına yetecek kadar gelişmemiştir (Güngör, 1995, 11).

İnsanın “iyi”yi “kötü”den ayırt edebilecek bir zeka seviyesine/iradeye sahip olması, ahlakî değerlendirmelere konu olması için gerekli ama tek başına yeterli değildir. Çünkü zeka sahibi insan, başka insanlarla bir arada yaşama durumunda olmasaydı, belki de ahlakî değerlendirmeye konu olmayabilirdi. İnsanın veya davranışının “iyi” veya “kötü” olarak değerlendirilmesi, insanın kendi dışında birileriyle girdiği ilişkide söz konusu olmaktadır. Bu durumu Güngör şöyle dile getirmektedir: “Bir insan kötü davranıyorsa onun davranışı başka birine karşı zararlı sonuçlar doğuracak demektir. Eğer iyi davranıyorsa başka birinin hoşlanacağı ve bu yüzden insanlar arasında iyi geçinme imkanları oluşturacak bir davranış manasına gelir (Güngör, 1995, 12)”.

Buradan hareketle “ahlakî iyi”, aynı zamanda beraber yaşadığımız başka insanların da hoşlanacağı ve insanlar arasında geçinme imkanları oluşturacak olan şey iken, “ahlakî kötü” de bireye veya topluma zararlı sonuçlar doğuran şey olmaktadır. (Kılıç, 2007, 187).

Ahlakî toplumun huzuru için vazgeçilmez bir sistem olarak kabul eden düşünce için ahlakın varlığı, bir çeşit tabiat kanunu gibidir. Güngör’ün deyişiyle, “Kendileri için zararlı ve yararlı olan yiyecek, içecek vs gibi şeyleri ayırt etmek zorunda

◆ Hamdi Kızılar

olan insanlar, iyi davranışlar ile kötü davranışları ayırt eden manevi bir sisteme de sahip olmak durumundadır. Aslında ahlakın varlığı, bir çeşit tabiat kanunudur: Suyun bulunduğu yerde nasıl hayat varsa insanların bulunduğu yerde de ahlak vardır. İnsanlara düşen görev, ahlakı en iyi şekilde getirmektir (Güngör, 1995, 20). Böylece insan, akıl ve irade sahibi olduğu ve eylemlerini kendi hür seçimleriyle yaptığı için ahlakî bir değerlendirilmeye tabi tutularak “ahlaklı” veya “ahlaksız” diye vasıflandırılır.

Bir insanın “ahlaklı” veya “ahlaksız” şeklinde değerlendirilebilmesi için diğer varlıklardan farklı olarak “akıl, irade, özgürlük, sorumluluk, yükümlülük, bencillik” gibi özelliklere sahip olması gerekir. Özgürlük ile ahlak arasında önemli ve ciddi bir bağ bulunduğu ve ahlakın hür iradeyi gerektirdiği muhakkaktır. Bütün ahlakî fenomenlerin temelinde bulunan ve ahlakî ilişkilerin kurucu ögesi olan şey, bireyin özgür iradesidir (Poyraz, 2006, 65).

İnsanın bu özellikleri dikkate alınarak düşünüldüğünde, değerlerin/ ahlakın niçin sadece insanlar için söz konusu olduğu daha iyi anlaşılmaktadır. İnsan bencillik duygusunu tatmin için özgürlüğünü başkalarına zarar verebilecek şekilde kullanabilir. Başkalarının hakkını ihlal etme, birlikte yaşamaya zarar verdiği için böyle bir durumdan insanın kendisi de olumsuz etkilenir. Öyle ise bireylerin akıl ve iradelerini ortaya koyarak özgürlük haklarını kullanmada hem bireyin hem de içinde yaşadığı toplumun zarar görmemesi için belli bir düzen ve kurallar sistemine gereksinim vardır. İşte ahlakî değerler, hukuk ve din gibi disiplinler, yaptıkları düzenlemelerle insan hürriyetinin sınırını belirlemiştir. Bu disiplinlerin en temel kavramlarından olan “ayıp”, “yasak” ve “günah” sözcükleri, bir bakıma insan hürriyetinin sınır taşlarıdır. Nitekim birey ve toplumun huzur ve mutluluk içinde yaşamaları, ahlakî değerler, hukuk ve dinin düzenlemeleri sayesinde mümkün olmuştur (Kılıç, 2007, 189).

Toprağa ne ekilirse o biçilir. Buğday tohumundan buğday, arpa tohumundan arpa alınır. Bunun aksi asla düşünülemez. İşte insan da böyledir. İnsanın özü ve cevheri olan ruha ne ekilirse, o biçilir. Bugün bu ruh boş bırakılmıştır. Hiçbir şey ekilmemiştir. Bundan dolayı insandan verim alınmamaktadır. Aslında insanlık bunun böyle olduğunun bile farkında değildir. “İnsana ne verdin ne bekliyorsun?” sorusunun cevabı maalesef bir “hiç”tir. Boştan dolu çıkmaz. Boş teneke gürlüğü çıkarır. Bugün insanların yaptığı bundan başka bir şey değildir. Notalı enstrüman beklemenin mantığı yoktur. İnsanlar kendinden, ailesinden, okulundan, çevresinden, işinden, mesleğinden, toplumundan kopuk bir halde yaşamaktadır. Hedefi olmayan bir gemi gibidir. Bu yüzden gidecek limanları da yoktur. Dalgalar nereye savurursa o yöne gitmektedir. İnsanlığa öncelikle doğru bir rota çizmek gerekir. Bu rota, ruhsal ve bedensel sağlığı yerinde, içi dolu, bilgisi sağlam, kılavuzu güvenilir, ahlaklı, erdemli, şahsiyetli, değerlere bağlı, ilkeli vs bir “insan” yetiştirme çabası olmalıdır.

Ahlakî değerler insan içindir, insanda başlar yine insanda tamamlanır. Bu değerler, bütün insanlar için bağlayıcıdır. Ahlakî değerler şartsız, kesin ve evrenseldir. Bundan dolayı “Niçin ahlaklı olmalıyım?” sorusunun cevabı, sadece, “Ahlaklı olmam gerektiği için.” olmalıdır. Başka bir ifadeyle, “Ahlaklı olmalıyım, çünkü insanım.” şeklinde olmalıdır. Dolayısıyla kişinin yaptığı hareket, ondan hiçbir fayda beklemeden, yalnız içinden gelen bir arzunun kudretiyle icra edildiyse bu hareket gerçekten

ahlakî olabilir. Ahlakî değerler, tıpkı fizik kuralları gibi her yerde ve her zaman, herkes için geçerli olan evrensel kurallardır (Kılıç, 2007, 208-9).

Ahlakî değerlere sahip olmak, bir bilinç işidir. Bu bilinç; insana, insana ait olana, insanın “ben”ine, insanın içine, maneviyatına, emeğine, işine, aşına, kutsalına, bilgisine, kültürüne, bütün değerlerine vs sevgi, saygı ve hoşgörü göstermekle gerçekleşir.

İçi ahlaksız olan bir insanın dışı ahlaklı olamaz. Niyetler, düşünceler, amaç ve hedefler “kötülüklerle” dolu iken eylemlerin “iyi” olması beklenemez. Mevlana bunun için “Ya gördüğün gibi ol. Ya olduğun gibi görün.” demiştir.

Kötülüklerin kaynağı insanın içidir. Oraya dikkat etmek gerekir. Oranın temizliği, eğitimi sağlam ve güzel yapılmalıdır. Küpün içini iyilik, güzellik, doğruluk, dürüstlük gibi saf, temiz, yalın, aşkın ve yüksek değerlerle doldurmak gerekir ki dışarıya bunları sızdırabilsin.

Değerlerin veya ahlakın eğitimi olur mu? Ya da eğitimin ahlakı olur mu? Eğer hareket noktanız “insan” ise, olur. Üstelik “iyi, doğru, dürüst, güzel” gibi niteliklerle donatılmış erdemli bir insan ise, kaçınılmazdır. Her ikisi de “Nasıl insan?” sorusuna cevap aramak için yola çıkarlar. Çünkü hedefleri aynıdır ve insan kişiliğini olumlu ve faydalı bir biçimde geliştirmektir.

Eğitim ile değerler arasında bir ilişkinin var olduğu muhakkaktır. Eğitim, kısa ve öz olarak insanı olgunlaştırma eylemidir. Ahlakî değerler ise insan eylemlerinin sonuçlarını değerlendiren bir kurallar sistemidir. O halde eğitim ve ahlakî değerlerin her ikisi de insanı ve insan eylemlerini ele almaktadır. Böylece şahsiyet oluşmasında amaçlanan hedefe ulaşmaktır.

İnsan sadece bilen bir varlık değildir. Aynı zamanda eylemlerde bulunan bir varlıktır. Bu nedenle bilgisinin yanında, eylemlerinin de önemi vardır. İnsan eylemlerinin olumlu ve faydalı olması gerekir. Ahlakın temel hedeflerinden biri de budur. Bu, aynı zamanda eğitimin de ulaşmak istediği bir sonuçtur. Buna göre değerler ile eğitim, insan şahsiyetine paralel olarak insan ve eylemlerinin olumlu hale gelmesi için çaba sarf etme konusunda aynı noktada buluşmaktadır (Hökelekli, 2011, s.263 vd).

Sonuç

Toplum, farklı düşünce ve anlayışta olan insanların bir araya gelerek oluşturdukları kalabalık bir ailedir. Toplumu meydana getiren bireyler değişik ırk, renk, din, dil gibi unsurları üzerinde taşıyabilirler. Ayrıca toplumdaki her bireyin bilgi, kültür, alışkanlık, anlayış seviyeleri de aynı olamayabilir. Bu da toplumda birbirinden farklı zihin yapıları, dünya görüşleri, eşya algılayışlarının doğmasına neden olur.

Toplumun olumsuz yönden etkilenmemesi için bu farklılıkları zenginlik kabul ederek bireyleri bir takım temel ortak değerler etrafında birleştirmeye gereksinim vardır. Bu değerler, toplumun hiçbir bireyini dışlamamalı, herkese eşit ve aynı derecede bakmalı, kimseden sevgi, saygı, şefkat, merhamet, hoşgörü, güven gibi duygularını esirgememelidir. Bunlar, toplumu birbirine kenetleyen değerler olmalıdır. Vatan sevgisi, millet sevgisi, ülkü birliği, bayrak ve istiklal marşı tutkusu, hürriyet ve

◆ Hamdi Kızılar

bağımsızlık aşkı, insan haklarına saygı gibi değerler, toplumun her bireyini kucaklayan ortak değerlerdir.

Ahlakî değerler ile kişilik arasında bir ilişkinin olduğu muhakkaktır. İnsan hangi durumda nasıl davranması gerektiğini içinde yaşadığı toplumun ya yetişkin fertlerinden ya da arkadaşlarından öğrenir. Sonra da öğrendiği bu değerleri kendinden küçüklere öğretir. Bu da değerlerin her şeyden önce bir eğitim meselesi olduğunu gösterir. Ancak değerler eğitimi, okullarda veya okul benzeri kurumlarda verilen derslerden ibaret değildir.

Değerler eğitimi açısından toplumun bütünü bir okul, her ferdi de bu okulun hem öğretmeni hem de öğrencisi kabul etmek gerekir. Bu durum, değerlerin yaşantı haline dönüştürülmesi açısından son derece önemlidir. Zira toplumun her ferдинin ahlakî değerler konusunda yerine göre öğretmen ve öğrenci hassasiyeti göstermediği bir toplumda, okulda verilecek değerler eğitiminden beklenen sonucun alınması mümkün olmamaktadır.

Bireysel ve toplum hayatında zamanla baş gösteren olumsuz düşünce ve eylemlerin birçok farklı nedeninin olduğu açık bir gerçektir. Bize göre bunların başında, bireysel ve toplumsal yaşamın çözülme, bozulma ve değer kaybına uğraması gelmektedir. Bunların kendilerine göre sebepleri vardır. Bu sebepler; sosyal, siyasal, ekonomik, kültürel, kişisel, çevresel vs olabilir. Böyle zamanlarda özellikle genç kuşaklarda önemli derecede kimlik kayıplarının yaşandığı tespit edilmiştir. Bu tür olumsuz durumlardan etkilenmemek veya etki oranını en aza düşürmek için evrensel temel değerlere sarılarak bu değerlerin beslendiği inançlarla uzlaşmak gerekir.

Ahlakın kelime anlamının “huy, tabiat, karakter” olması göz önüne alınırsa, ihmal edilmesinin insan karakteri ve eylemleri üzerindeki etkilerini anlamak daha kolay anlaşılır. İnsanın küçüklükten itibaren duyduğu, gördüğü, öğrendiği her şey ileride bir model olarak karşısına çıkar. Bunlar insanın şahsiyetini etkileyen önemli faktörlerdir.

Şahsiyetin oluşum sürecinde ahlakî değerlerin yaşandığı bir ortamda yetişen bir insanın ileride bu değerleri içselleştirmesi daha kolay olur. Değerleri içselleştiren bir insan; sabırlı, hoşgörülü ve iyimserdir. Evinde, işinde, giyiminde, söz ve eylemlerinin tümünde olgunluk ve tevazu vardır. Evrendeki tüm varlıklara karşı nazik ve kibardır, duyarlı ve merhametlidir. Beynini ve kalbini olumlu ve erdemli düşüncelerle meşgul eder. Kimseye haksızlık ve zulmetmez. Kul hakkını önemser. İlkelerde, dostluklarda vefa duygusunu canlı tutar. Öfkesini yutar, insanları affeder. Davranışlarında doğruluk ve dürüstlükten ödün vermez. Aile bireylerine, arkadaşlarına, okuluna, işine, çevresine sevgi ve saygı ile yaklaşır.

Kaynakça

- ADASAL, Rasim (1977). **Medikal Psikoloji**, Minnetoğlu Yayınları, İstanbul.
- BAŞGİL, Ali Fuad (1995). **Din ve Laiklik**, Kubbealtı Neşriyatı, İstanbul.
- BİLGİN, Nuri (1994). **Sosyal Bilimler Kavşağında Kimlik Sorunu**, Ege Yayıncılık, İzmir.
- BOLAY, Süleyman Hayri (2007). *“Aşkın Değerler Buhranı”*, (**Değerler ve Eğitimi** kitabı içinde), DEM Yayınları, İstanbul.
- BOZKURT, Veysel (2000). **Püritanizmden Hedonizme Yeni Çalışma Etiği**, Alesta Yayınları, Bursa.
- CEVİZCİ, Ahmet (2002). **Etik**, Paradigma Yayınları, İstanbul.
- ÇAĞLAYAN, Ahmet (2005). **Ahlak Pusulası (Ahlak ve Değerler Eğitimi)**, Dem Yayınları, İstanbul.
- GÜNGÖR, Erol (1995). **Ahlak Psikolojisi ve Sosyal Ahlak**, Ötügen Yayınları, İstanbul.
- GÜRSES, İbrahim (2002). *“Dindarlık İle İlgili Tutumlar ve Otoriteriyen Kişilik İlişkisi”*, (**Gençlik, Din ve Değerler Psikolojisi** kitabı içinde), Ankara.
- HÖKELEKLİ, Hayati (2003). **Din Psikolojisi**, Türkiye Diyanet Vakfı Yayınları, Ankara.
- HÖKELEKLİ, Hayati (2011). **Değerler Psikolojisi ve Eğitimi**, Timaş Yayınları, İstanbul.
- KAGITÇIBAŞI, Çiğdem (1973). **Gençlerin Tutumları, Kültürlerarası Bir Karşılaştırma**, Ankara.
- KARACOŞKUN, Mustafa Doğan (2012). **Din Psikolojisi**, Grafiker Yayınları, Ankara.
- KARAMAN, Hüseyin (2000). **Nurettin Topçu’da Ahlak Felsefesi**, Dergah Yayınları, İstanbul.
- KILIÇ, Recep (2007). *“Ahlakın Temellendirilmesi Problemi”* (**Din ve Ahlak Felsefesi** kitabı içinde), Ankara Üniversitesi Basımevi, Ankara.
- KILIÇ, Recep (2007). *“Felsefe ve Ahlak İlişkisi”* (**Din ve Ahlak Felsefesi** kitabı içinde), Ankara Üniversitesi Basımevi, Ankara.
- KIZILER, Hamdi vd. (2006). **Okulda Şiddetli Ağrı Var**, Tutku Yayıncılık, Ankara.
- KULA, M. Naci (2002). *“Gençlik Döneminde Kimlik ve Din”*, (**Gençlik, Din ve Değerler Psikolojisi** kitabı içinde), Ankara.
- ÖZBEK, Abdullah (1991). **Bir Eğitimci Olarak Hz. Muhammed**, Esra Yayınları, Konya.
- ÖZTÜRK, Yaşar Nuri (1993). **Kur’an ve Sünnete Göre Tasavvuf**, Yeni Boyut Yayınları, İstanbul.
- POYRAZ, Hakan (2006). *“Üniversitenin Görevi ve Ahlak Bilinci Üzerine Düşünceler”*, **Akademik İncelemeler Dergisi**, sayı:1, cilt:1, ss.61-66, Sakarya.
- SARUHAN, Müfit Selim (2007). *“Ahlak, Hukuk ve Din İlişkisi”*, (**Din ve Ahlak Felsefesi** kitabı içinde), Ankara Üniversitesi Basımevi, Ankara.
- ŞENGÜN, Mustafa (2007). *“Ahlak Gelişimin Psiko-Sosyal Dinamikleri”*, **On dokuz Mayıs Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi**, sayı:23, 201-221, Samsun.
- TOPÇU, Nurettin (1983). **Sosyoloji**, İnkılap ve Aka Kitabevleri, İstanbul.
- YAZICI, Sedat (2001). **Felsefeye Giriş**, Alfa Yayınları, Bursa.

THE EFFECT OF MORAL VALUES ON THE FORMATION OF THE CHARACTER

Hamdi KIZILER*

Abstract

Human character is formed by both genetical features and effects of various factors occurring during life time. Morality is one of the factors which have an effect on the formation of the character. Therefore it is important to nurture individuals by providing them with moral values from in fancy onwards, in terms of their bliss and the peace and welfare of the society in which they live. It is not appropriate to assume that human being which is the most perfect one in the world of creatures and equipped with superior qualities is an absolute corporeal creature. It thus needs to be taken into consideration that every human has an innerside, in otherwords, an 'ego' which is beyond the visibility as well. This very psychic aspect of human gets affected by external factors and human then reacts in a variety. Due to this fact, providing spiritual and moral values, and thus taking precautions to relieve the innerside of human being seemsto be essential.

Keywords: Morality, values, character, effect

* Assist. Prof. Dr.; Karabük University Faculty of Theology